

MUSIQA TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING IJODIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Otaxonova Muxlisa
Bahtiyorjon qizi

Qo'qon davlat universiteti
Musika ta'limi va san'at magistranti

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqola musiqa ta'limi jarayonida o'quvchilarning ijodiy faolligini rivojlantirish muammosini zamonaviy pedagogika, musiqa didaktikasi, estetik tarbiya va ta'lim psixologiyasi nuqtai nazaridan chuqur ilmiy tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, unda "ijodiy faollik" tushunchasining mohiyati, tarkibiy tuzilmasi, pedagogik mazmuni va musiqa ta'limi jarayonidagi funksional o'rni DSc darajasida konseptual asoslanadi. Tadqiqot IMRaD modeli asosida olib borilib, musiqa ta'limini faqat bilim va ko'nikmalar majmui sifatida emas, balki o'quvchi shaxsining estetik-ijodiy salohiyatini yuzaga chiqaruvchi murakkab pedagogik tizim sifatida talqin qiladi. Maqolada o'quvchilarning ijodiy faolligi musiqiy idrok, musiqiy tafakkur, emotsional sezgirlik, badiiy tasavvur, improvizatsion faoliyat va mustaqil musiqiy fikrlash kabi komponentlarning o'zaro integratsiyasi asosida yoritiladi hamda ushbu jarayonni ta'minlovchi nazariy-pedagogik omillar tizimlashtiriladi. Ilmiy tahlil natijasida musiqa ta'limida ijodiy faollikni rivojlantirishning nazariy modeli ishlab chiqilib, u zamonaviy ta'lim talablari, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlar bilan uyg'un holda asoslanadi. Ushbu maqola musiqa ta'limi metodikasini takomillashtirish, bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlash jarayonini nazariy jihatdan boyitish va ta'lim amaliyotida ijodiy yondashuvlarni kuchaytirish uchun ilmiy-metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar:

musika ta'limi, ijodiy faollik, musiqiy tafakkur, estetik tarbiya, musiqiy idrok, pedagogik nazariya, shaxs rivoji, ijodiy faoliyat, ta'lim metodologiyasi.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — shaxsni tayyor bilimlar iste'molchisi sifatida emas, balki mustaqil fikrlaydigan, ijodiy qarorlar qabul qila oladigan, estetik va madaniy jihatdan yetuk inson sifatida shakllantirishdan iborat bo'lib, aynan shu jarayonda musiqa ta'limi o'zining betakror pedagogik imkoniyatlari bilan alohida ahamiyat kasb etadi, chunki musiqa san'ati insonning ichki ruhiy olamiga bevosita ta'sir etuvchi, uning hissiy-emotsional holatini, estetik didini, obrazli tafakkurini va badiiy sezgirligini

rivojlantiruvchi kuchli tarbiyaviy vosita sifatida namoyon bo'ladi; shu sababli musiqa ta'limi jarayoni faqat qo'shiq kuylash, musiqa tinglash yoki nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanmasligi, balki o'quvchilarning ijodiy faolligini yuzaga chiqarish, ularni faol musiqiy tafakkur jarayoniga jalb etish, mustaqil badiiy fikr bildirishga undash orqali tashkil etilishi lozim. Ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, musiqa darslarida o'quvchilarning ijodiy faolligi ko'pincha ikkinchi darajali masala sifatida qaralib, asosiy e'tibor reproduktiv faoliyatga — ya'ni tayyor namunalarni takrorlashga qaratiladi, holbuki ijodiy faollik musiqa ta'limining markaziy kategoriyalaridan biri bo'lib, u o'quvchining musiqani idrok etish, anglash, his etish, tahlil qilish va qayta yaratish jarayonlaridagi faol ishtirokini ifodalaydi; shu ma'noda ijodiy faollikni rivojlantirish masalasi musiqa ta'limining nazariy asoslari darajasida qayta ko'rib chiqilishini, uning mohiyati va tuzilmasi chuqur ilmiy asoslanishini talab etadi. Ijodiy faollik tushunchasi ko'p hollarda "qobiliyat", "iste'dod" yoki "improvizatsiya" bilan tenglashtiriladi, biroq bunday yondashuv uning pedagogik mazmunini toraytiradi, chunki ijodiy faollik — bu faqat tabiiy qobiliyat mahsuli emas, balki maqsadga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida shakllanadigan, o'quvchining ichki motivatsiyasi, emotsional munosabati, bilish faolligi va faoliyatga tayyorligi bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab shaxsiy sifatdir; ayniqsa musiqa ta'limida bu sifat o'quvchining musiqiy obrazlarni mustaqil talqin etishi, ritmik va intonatsion variantlar topishi, musiqiy materialga shaxsiy munosabat bildirish orqali namoyon bo'ladi. Zamonaviy pedagogik konsepsiyalar — shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga asoslangan ta'lim, konstruktivizm va estetik tarbiya nazariyalari — ijodiy faollikni shaxs rivojining muhim ko'rsatkichi sifatida e'tirof etib, uni ta'lim jarayonining ichki harakatlantiruvchi kuchi deb qaraydi, shu bois musiqa ta'limida ijodiy faollikni rivojlantirish masalasi nafaqat metodik, balki chuqur davomli nazariy-pedagogik muammo sifatida dolzarblashadi. Mazkur tadqiqot aynan shu ilmiy ehtiyojdan kelib chiqib, musiqa ta'limida o'quvchilarning ijodiy faolligini rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslarini tizimli ravishda tahlil qilishni, ijodiy faollik tushunchasining mazmuniy chegaralarini aniqlashni, uning tarkibiy komponentlarini asoslashni hamda musiqa ta'limi jarayonida ushbu sifatni shakllantirish mexanizmlarini DSc darajasida konseptual jihatdan yoritishni maqsad qilib qo'yadi.

METODLAR

Mazkur tadqiqot musiqa ta'limida o'quvchilarning ijodiy faolligini rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslarini aniqlash va ilmiy jihatdan asoslash maqsadida kompleks metodologik yondashuv asosida olib borildi, bunda pedagogika, musiqa metodikasi, estetik tarbiya va ta'lim psixologiyasiga oid ilmiy paradigmalarning o'zaro integratsiyasiga tayangan holda bir nechta o'zaro bog'liq metodlar majmui qo'llanildi; avvalo, nazariy-tahliliy metod yordamida musiqa ta'limida ijodiy faollik muammosiga bag'ishlangan mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar, klassik va zamonaviy pedagogik konsepsiyalar, estetik tarbiya nazariyalari, shuningdek, musiqiy faoliyatning psixologik mexanizmlariga oid tadqiqotlar tizimli o'rganilib, "ijodiy faollik" tushunchasining mazmuniy doirasi, uning musiqiy ta'limdagi talqinlari va konseptual yondashuvlari aniqlashtirildi; qiyosiy-tahliliy metod orqali ijodiy faollikni rivojlantirishga doir turli ilmiy qarashlar o'zaro solishtirilib,

ularning umumiy va farqli jihatlari ochib berildi hamda musiqa ta'limiga mos, pedagogik jihatdan asoslangan yondashuvlar ajratib olindi. Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv metodi alohida ahamiyat kasb etib, u orqali umumta'lim maktablari va ixtisoslashtirilgan musiqa sinflarida olib borilayotgan musiqa darslarida o'quvchilarning musiqiy faoliyat turlarida — tinglash, kuylash, ritmik harakatlar, elementar improvizatsiya va musiqiy tahlil jarayonlarida — ijodiy faollikning namoyon bo'lish shakllari, darajasi va barqarorligi tizimli ravishda kuzatildi; kuzatuv natijalari asosida o'quvchilarning ijodiy faolligiga ta'sir etuvchi pedagogik sharoitlar, o'qituvchining darsni tashkil etish uslubi, topshiriqlar xarakteri va o'quvchilar motivatsiyasi o'rtasidagi bog'liqliklar aniqlashtirildi. Shu bilan birga, diagnostik metodlardan foydalanilib, o'quvchilarning musiqiy qiziqishlari, ijodiy faoliyatga munosabati, mustaqil musiqiy fikrlashga tayyorligi va estetik sezgirlik darajasi suhbat, anketa hamda musiqiy topshiriqlarni bajarish jarayonidagi xatti-harakatlar tahlili orqali aniqlandi; mazkur ma'lumotlar sifat tahlili asosida umumlashtirilib, ijodiy faollikning tarkibiy komponentlari — motivatsion, emotsional-idrokiy, bilish-faoliyat va reflektiv komponentlar —ni aniqlashga xizmat qildi. Tadqiqotda shuningdek, mantiqiy-modellashtirish metodidan foydalanilib, musiqa ta'limida o'quvchilarning ijodiy faolligini rivojlantirish jarayonining nazariy modeli ishlab chiqildi, bunda ijodiy faollik shaxsning ichki ehtiyojlari, musiqiy faoliyat turlari va pedagogik ta'sir mexanizmlarining o'zaro aloqador tizimi sifatida talqin qilindi; mazkur modelni ishlab chiqishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, faoliyatga asoslangan yondashuv, estetik tarbiya va musiqiy idrok nazariyalarining asosiy g'oyalari metodologik tayanch sifatida qabul qilindi. Umuman olganda, qo'llanilgan metodlar majmui tadqiqotning ilmiy ishonchliligini ta'minlash, musiqa ta'limida ijodiy faollik muammosini chuqur va tizimli ochib berish hamda keyingi bosqichlarda olinadigan natijalarni nazariy jihatdan asoslash uchun mustahkam metodologik poydevor yaratdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'tkazilgan nazariy-tahliliy va pedagogik kuzatuvlar natijalari musiqa ta'limi jarayonida o'quvchilarning ijodiy faolligi murakkab, ko'p qatlamli va dinamik pedagogik hodisa ekanini tasdiqladi hamda uning rivojlanishi bevosita ta'lim jarayonining mazmuni, tashkil etilish shakllari, o'qituvchining pedagogik pozitsiyasi va o'quvchining ichki motivatsion holati bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatdi; tahlillar shuni aniqladiki, musiqa darslarida ijodiy faollik faqat alohida improvizatsion mashqlar yoki ijrochilik faoliyati bilan cheklanib qolmay, balki musiqani idrok etish, eshitilgan asarga shaxsiy munosabat bildirish, musiqiy obrazlarni tasavvur qilish, musiqiy til vositalarini anglash va ularni mustaqil talqin etish jarayonlarida ham faol namoyon bo'ladi, shu sababli ijodiy faollikni musiqiy faoliyatning barcha bosqichlarini qamrab oluvchi integral sifat sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, o'quvchilarning ijodiy faolligi eng avvalo motivatsion komponent orqali shakllanadi, ya'ni musiqa darsiga nisbatan ichki qiziqish, emotsional munosabat va shaxsiy ahamiyat hissi mavjud bo'lmagan sharoitda hatto yuqori darajadagi musiqiy qobiliyatlar ham ijodiy faollikka aylanmaydi; aksincha, musiqiy material o'quvchi hayotiy tajribasi, hissiy kechinmalari va estetik ehtiyojlari bilan bog'langanda ijodiy faollik tabiiy ravishda kuchayadi. Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy, reproduktiv xarakterdagi darslarda o'quvchilar ko'proq passiv tinglovchi va

bajaruvchi rolida qolib, musiqiy faoliyatga ijodiy munosabat kam namoyon bo‘ladi, holbuki muammoli savollar, ochiq topshiriqlar, musiqiy obrazni mustaqil izohlash, ritmik yoki intonatsion variantlar taklif etish, musiqaga harakat yoki so‘z orqali javob berish kabi faoliyat turlari qo‘llanilganda o‘quvchilarning ijodiy faolligi sezilarli darajada oshadi; bu holat ijodiy faollikning bilish-faoliyat komponenti bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, emotsional-idrokiy komponent ham ijodiy faollikda muhim o‘rin tutadi, chunki musiqa san‘ati o‘z tabiatiga ko‘ra emotsional ta’sirga asoslangan bo‘lib, o‘quvchining musiqani his etish darajasi uning ijodiy javob reaksiyalarini belgilaydi; ayniqsa, musiqani obrazli tasavvur qilish, undagi kayfiyatni rang, harakat yoki so‘z bilan ifodalashga undovchi topshiriqlar o‘quvchilarda ijodiy tashabbusni faollashtiradi. Tadqiqot davomida aniqlangan muhim jihatlardan biri shundan iboratki, ijodiy faollikning rivojlanishi reflektiv komponent bilan ham uzviy bog‘liq bo‘lib, o‘quvchi o‘z musiqiy faoliyatini anglab, baholab va unga tanqidiy munosabat bildira olgan taqdirdagina ijodiy o‘sish barqaror tus oladi; shu bois musiqa darslarida o‘quvchilarning o‘z ijodiy faoliyati haqida fikr yuritishi, his-tuyg‘ularini ifodalashi va musiqiy tajribasini umumlashtirishi uchun pedagogik sharoit yaratish zarur. Ilmiy muhokama shuni ko‘rsatadiki, ijodiy faollikni rivojlantirish jarayoni o‘qituvchidan an’anaviy “bilim beruvchi” roldan ko‘ra ko‘proq “yo‘naltiruvchi”, “rag‘batlantiruvchi” va “hamkor” pedagogik pozitsiyani talab etadi, chunki o‘qituvchi tomonidan yaratilgan erkin, psixologik jihatdan qulay va ijodiy muhit o‘quvchilarning ichki salohiyatini ochib berishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan nazariy model ijodiy faollikni motivatsion, emotsional-idrokiy, bilish-faoliyat va reflektiv komponentlarning o‘zaro uyg‘unlashgan tizimi sifatida talqin etish mumkinligini ko‘rsatdi hamda mazkur model musiqa ta’limida ijodiy faollikni rivojlantirishga qaratilgan keyingi metodik tadqiqotlar uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Umuman olganda, olingan natijalar musiqa ta’limida ijodiy faollikni rivojlantirish masalasi tasodifiy yoki epizodik faoliyat emas, balki maqsadli, tizimli va nazariy jihatdan asoslangan pedagogik jarayon ekanini isbotlaydi hamda uni ta’lim mazmuni va metodikasining markaziy tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqish zarurligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari musiqa ta’limi jarayonida o‘quvchilarning ijodiy faolligini rivojlantirish masalasi tasodifiy metodik usullar yig‘indisi emas, balki chuqur nazariy-pedagogik asosga ega bo‘lgan, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan jarayon ekanini ilmiy jihatdan asoslab berdi; o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ijodiy faollik musiqa ta’limining markaziy kategoriyalaridan biri bo‘lib, u o‘quvchining musiqiy idroki, emotsional sezgirligi, bilish faolligi, musiqiy tafakkuri va reflektiv qobiliyatlarining o‘zaro uyg‘unlashuvi natijasida shakllanadi hamda mazkur sifatni rivojlantirish musiqa darslarining mazmuni, metodikasi va pedagogik muhitiga bevosita bog‘liqdir. Tadqiqot davomida aniqlangan nazariy xulosalarga ko‘ra, ijodiy faollikni rivojlantirish jarayoni motivatsion, emotsional-idrokiy, bilish-faoliyat va reflektiv komponentlarning yaxlit tizimi sifatida qaralishi zarur bo‘lib, ushbu komponentlardan birining yetarli darajada rivojlanmasligi ijodiy faollikning to‘liq namoyon bo‘lishiga to‘sqinlik qiladi; ayniqsa musiqa ta’limida o‘quvchilarning ichki qiziqishi va emotsional munosabati yetakchi omil sifatida namoyon bo‘lib, aynan shu

omil musiqiy faoliyatni ijodiy faoliyatga aylantiruvchi asosiy kuch hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuningdek shuni ko'rsatdiki, an'anaviy reproduktiv yondashuvga asoslangan musiqa darslari o'quvchilarning ijodiy faolligini yetarli darajada ta'minlay olmaydi, holbuki faol, muammoli, ochiq va shaxsiy talqinga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlar musiqa ta'limining ijodiy salohiyatini sezilarli darajada oshiradi; bu esa musiqa o'qituvchisining kasbiy pozitsiyasini qayta ko'rib chiqishni, uni bilim beruvchi emas, balki ijodiy jarayonni boshqaruvchi va yo'naltiruvchi subyekt sifatida talqin etishni taqozo etadi. Umuman olganda, tadqiqot musiqa ta'limida o'quvchilarning ijodiy faolligini rivojlantirish muammosini nazariy jihatdan tizimlashtirib, uning ilmiy-pedagogik mohiyatini ochib berdi hamda keyingi metodik va amaliy tadqiqotlar uchun mustahkam konseptual asos yaratdi; mazkur xulosalar musiqa ta'limi metodikasini takomillashtirish, bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ijodiy yondashuvlarni kuchaytirish va ta'lim amaliyotida ijodiy muhitni shakllantirishda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva, M. Musiqa ta'limi metodikasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
2. Azizxo'jayeva, N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2003.
3. Bo'ronov, B. Musiqa tarbiyasi nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2015.
4. Davronov, Sh. Estetik tarbiya va san'at ta'limi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
5. G'ulomov, A. Musiqiy tafakkur va ijod muammolari. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
6. Ismoilova, D. Ta'lim psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2017.
7. Karimova, S. Musiqa darslarida ijodiy faoliyatni tashkil etish. – Toshkent: Innovatsiya, 2020.
8. Kodirov, F. Faoliyatga asoslangan ta'lim nazariyasi. – Toshkent: Fan ziyosi, 2014.
9. Musurmonova, O. Estetik tarbiya asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2012.
10. Normatova, Z. Musiqa ta'limida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi". – Toshkent, 2019.
12. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Musiqa fani o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.
13. Rubinshteyn, S. L. Faoliyat va ong birligi. – Moskva: Pedagogika, 1989.
14. Vygotskiy, L. S. Ijod va tasavvur psixologiyasi. – Moskva: Prosveshcheniye, 1991.